

О.М. Филипенко, канд. екон. наук

К.А. Заїка, магістрант

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ДЕФІНІЦІ ПОНЯТТЯ «ПРИБУТОК» ТА ЙОГО КЛАСИФІКАЦІЯ

Систематизовано наукові погляди на трактування категорії «прибуток». Обґрунтовано авторське бачення змісту поняття «прибуток» та запропоновано узагальнену класифікацію його видів.

Систематизированы научные взгляды на трактовку категории «прибыль». Обосновано авторское видение содержания понятия «прибыль» и предложена обобщенная классификация ее видов.

Scientific looks are systematized to interpretation of category «income». Authorial vision of maintenance of concept «income» is reasonable and general classification of his kinds is offered.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Прибуток є найважливішим показником роботи підприємства, а збільшення прибутковості – першочергова мета його діяльності. Прибуток не лише синтезує всі сторони діяльності підприємства, а й наочно відображає ефективність його діяльності: зміну доходів, величину витрат, рівень використання ресурсів у процесі виробничої діяльності. Не знаючи сутності, ролі, видів прибутку, керівництво підприємства не зможе ефективно управляти ним. Це зумовлює актуальність вивчення сутності та сучасних підходів до класифікації прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у дослідження сутності поняття «прибуток» та ознак його класифікації зробили зарубіжні та вітчизняні вчені-економісти: Ж.Б. Сей, Й.А. Шумістер, С.Б. Барнгольц, А. Сміт, Дж. Ст. Міль, Д. Рікардо, К. Маркс, І.О. Бланк, Л.П. Василенко, А.В. Шегда, Т.М. Литвиненко, С.Ф. Покропивний, І.М. Бойчик, П.С. Харів та М.І. Хопчан, Й.М. Петрович, І.О. Будіщева, І.Г. Устінова, Л.І. Шваб та ін. Однак, єдності поглядів серед науковців щодо сутності поняття «прибуток» та основних підходів до його класифікації немає.

Мета та завдання статті. Мета статті полягає у дослідженні змісту поняття «прибуток», підходів до його класифікації а також у визначенні його впливу на економічну діяльність підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в умовах фінансово-економічної кризи підприємствам необхідно зберегти рентабельність на належному рівні і намагатися збільшити її в майбут-

ньому.

Управління прибутком виражає процес розробки і прийняття управлінських рішень за ключовими аспектами, пов'язаними з точним розумінням поняття «прибуток» із позиції економічної категорії, що забезпечить підприємству достатній економічний рівень.

Протягом років науковці давали різні визначення поняттю «прибуток».

Представники французької школи фізіократів (XVIII ст.) стверджували, що прибуток утворюється у виробничій сфері, проте вони вважали єдиною продуктивною галуззю сільське господарство. Єдиною формою доходу у них виступала земельна рента, а прибуток і відсоток розглядалися лише як її частини [3].

Сей Ж.Б. вважав, що кожен із факторів виробництва (праця, земля, капітал) створює свою частину доходу: капітал приносить прибуток капіталісту, земля приносить ренту землевласнику, а праця – заробітну платню робітникові [3].

На думку американського вченого Й.А. Шумістера підприємницька діяльність полягає у використанні підприємцем нових комбінацій виробництва, через що створюється різниця між діючими цінами і витратами, що знижуються. Ця різниця становить підприємницький прибуток який є умовою економічного розвитку [3].

Барнгольц С.Б. вважає, що прибуток – це грошова винагорода, яку отримують підприємства після реалізації продукції та покриття затрат на виробництво [2].

Поняття прибутку в економічній системі існує у зв'язку з наявністю товарно-грошових відносин, появою і розвитком інституту власності, особливо приватної. Перші визначення прибутку збігалися зі значенням валового доходу, який за індивідуалістичною системою розподілу поділявся на три категорії: доходи від капіталу, землі та доходи від праці. Вважалося, що кожен із видів доходів є обов'язковою винагородою для одержувача за надані ним послуги у народному господарстві.

Це добре розуміли ще засновники класичної школи А. Сміт, Дж. Ст. Міль [1], які брали до уваги історичний та юридичний факт володіння тим чи іншим капітальним майном, землею або капіталом (засобами виробництва, матеріалами, коштами) як основу вирішення питання про походження прибутку.

Шотландський економіст Адам Сміт був першим, хто охарактеризував прибуток як суму, яка може бути витрачена без вилучень капіталу [2].

У різні часи Сміт трактував прибуток як: закономірний результат продуктивності капіталу; винагороду капіталістові за його діяль-

ність і ризик; вирахування з частини неоплаченої праці найманого робітника.

Пояснення джерел виникнення прибутку, яке зробив А. Сміт, набуло розвитку в різноманітних напрямках подальших теорій прибутку.

Англійський економіст Дж. Хікс уточнив це визначення, стверджуючи, що прибуток – це сума, яку підприємство може витратити протягом певного проміжку часу і в кінцевому підсумку мати той же рівень матеріального добробуту [2].

Прибуток у Д. Рікардо – це перевищення цінності над заробітною платнею. Головне, що цікавить Рікардо, – це проблема величини прибутку і його співвідношення із заробітною платнею [1].

Маркс К. вважав, що прибуток у торгівлі – це частина додаткової вартості, створеної в процесі виробництва, яку промисловець оплачує персоналу за те, що він реалізує вироблений товар [1].

Спочатку у політичній економіці, а потім і у фінансовій науці усі джерела доходів поділялися на фондувані й не фондувані, тобто пов'язані й не пов'язані з капітальним майном, отже, і розподіл доходів здійснювався за двома категоріями: доходи від капітального майна взагалі і доходи від праці, що не пов'язані з володінням капіталом. Доход від капітального майна, у свою чергу, об'єднував земельну ренту і доход від капіталу.

Проблеми сутності прибутку розглядалися не тільки у працях класиків економічної науки, а й у правовій сфері. Так, значна увага дефініції прибутку приділяється в українському законодавстві. У Положенні бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати» [7] зазначено, що «прибуток являє собою суму, на яку доходи перевищують пов'язані з нею витрати».

Велика кількість вітчизняних авторів у своїх працях розглядали прибуток підприємств і надавали свої визначення цьому поняттю.

Бланк І.О. формує визначення прибутку наступним чином: «прибуток являє собою виражений в грошовій формі чистий дохід підприємця на вкладений капітал, який характеризує його винагороду за ризик здійснення підприємницької діяльності і є різницею між сукупним доходом і сукупними затратами в процесі здійснення цієї діяльності» [9].

Так, І.М. Бойчик, П.С. Харів та М.І. Хопчан відзначають, що прибуток – це частина виручки, яка залишається підприємству після відшкодування всіх витрат, пов'язаних із виробництвом, реалізацією продукції та іншими видами діяльності [6].

Петрович Й.М., Будіщева І.О., Устінова І.Г. дають таке визначення: прибуток від реалізації продукції – це сума, на яку виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) перевищує витрати [4].

На думку Л.І. Шваб прибуток підприємства – це частина вируч-

ки, яка залишається після понесення всіх витрат на виробничу і невиробничу діяльність [5].

Устінова Л.М. виокремлює декілька визначень прибутку, які з різних боків його характеризують [8]:

- прибуток – це форма доходу підприємця, який здійснює певний вид діяльності (виключаючи політичну, благодійну та ін. діяльність);

- прибуток – це основний фінансовий результат умілого та успішного здійснення бізнесу, в який підприємець вклав свій капітал;

- прибуток – це грошове вираження основної частини грошових накопичень, що створюються підприємствами будь-якої форми власності;

- прибуток – це показник, що найбільш повно відображає ефективність виробництва, обсяги і якість виробленої продукції, стан продуктивності праці, рівень собівартості;

- прибуток – це джерело забезпечення внутрішньогосподарських потреб підприємства, джерело формування бюджетних ресурсів, позабюджетних і благодійних фондів.

Отже, виходячи з визначень вчених-економістів, можемо виділити основні характеристики прибутку підприємства:

- по-перше, це частина виручки підприємства;

- по-друге, різниця між сукупним доходом і сукупними затратами;

- по-третє, форма грошових накопичень підприємства;

- по-четверте, економічне джерело розвитку господарюючих суб'єктів;

- по-п'яте, показник ефективності роботи підприємства.

Прибуток є однією з найскладніших економічних категорій. Дослідивши джерела отримання прибутку, можна розробити науковий підхід до вирішення багатьох проблем, наприклад, підвищити ефективність і відповідальність трудового колективу, досягнення кінцевих результатів за найменших затрат. При цьому укріплення комерційного розрахунку у всіх ланках виробництва кожного окремого підприємства значною мірою залежить від управління прибутком і виявлення специфічних резервів росту прибутку господарюючого суб'єкта.

Зростання прибутку складає фінансову основу для самофінансування діяльності підприємства, здійснюючи розширене виробництво. За рахунок нього виконується частина зобов'язань перед бюджетом, банками та іншими підприємствами.

Отже, прибуток є найважливішою категорією управління підприємства, він характеризує його ділову активність і фінансове благополуччя.

Таким чином, проведені нами дослідження показали, що основними сутнісними характеристиками прибутку є такі положення:

1. Прибуток є результатом діяльності підприємства.

2. Він виступає фінансовим результатом діяльності підприємства, бо прибуток безпосередньо пов'язаний з грошовими надходженнями і витратами.

3. Прибуток формується як результат перевищення доходів над витратами у грошовій формі.

Отже, враховуючи вищевикладені положення, пропонуємо під прибутком розуміти грошові накопичення підприємства, які є різницею між сукупними доходами та затратами і виступають фінансовим критерієм ефективності роботи підприємства.

Прибуток підприємства характеризується різноманіттям сутнісних сторін. Загальне поняття «прибуток» містить у собі різні його види, які характеризуються у сучасній економічній теорії та практиці, декількома десятками термінів. Усе це потребує певної їх систематизації. Проблема систематизації видів прибутку розглядалася різними авторами.

Враховуючи недоліки, які виявлені в ході аналізу систематизацій видів прибутку за різними авторами, можемо сказати, що класифікація за І.О. Бланком є найбільш повною. У ній охоплено найважливіші класифікаційні ознаки, за допомогою яких розкривається сутність прибутку.

Розглянувши найбільш розповсюджені підходи до класифікації видів прибутку підприємства, ми пропонуємо узагальнену систематизацію його видів, наведену у таблиці. Розглянемо окремі класифікаційні ознаки більш детально.

За джерелами формування прибутку, що використовуються в його обліку виділяють прибуток від реалізації продукції, прибуток від реалізації активів, прибуток від нереалізаційних операцій.

За основними видами діяльності підприємства виокремлюють такі види прибутку: прибуток від операційної діяльності, прибуток від інвестиційної діяльності, прибуток від фінансової діяльності.

За складом елементів, що формують прибуток розрізняють: валовий (маржинальний) прибуток, загальний результат звітного періоду до виплати відсотків та податків, прибуток до оподаткування та чистий прибуток.

За характером оподаткування прибутку виділяють оподатковувану і не оподатковувану податком його частини.

За характером інфляційного «очищення» виділяють номінальний прибуток та реальний, скорегований на темп інфляції звітного періоду.

За періодом формування прибутку, що розглядається виокремлюють: прибуток попереднього періоду (періоду, передуючого звітного), прибуток звітного періоду та прибуток планового періоду.

За регулярністю формування виділяють прибуток, який формується підприємством регулярно, і так званий «надзвичайний» прибуток, який характеризує незвичайне для даного підприємства джерело його формування.

Таблиця – Систематизована класифікація видів прибутку підприємства на думку різних авторів

№ з/п	Класифікація	Автор							
		І.О. Бланк	О.М. Бандура	М.Г. Чумаченко	Л.П. Василенко	І.М. Бойчик, П.С. Харів	Л.О. Коваленко, Л.М. Ремньова	В.А. Король	В.Г. Артеменко, М.В. Беклендир
1	За джерелами формування	+			+		+		+
2	За основними видами діяльності підприємства	+		+		+	+	+	+
3	За складом елементів	+	+	+	+		+	+	+
4	За характером оподаткування	+		+					
5	За характером інфляційного очищення	+		+	+	+		+	+
6	За періодом формування	+							+
7	За регулярністю формування	+		+		+			
8	За характером використання	+		+			+		+
9	За значенням кінцевого результату господарювання	+							+
10	За розміром				+	+		+	
11	За економічним змістом	+		+	+	+		+	

За характером використання в складі прибутку, що залишається після сплати податків та інших обов'язкових платежів (чистого прибутку), виділяють: капіталізований, спожитий (або розподілений) прибуток та для перерахування до бюджету.

За значенням кінцевого результату господарювання розрізняють: позитивний та від'ємний прибуток (збиток).

Залежно від розмірів виділяють мінімальний, цільовий та максимальний прибуток.

За економічним змістом прибуток підприємства поділяють на бухгалтерський та економічний.

Висновки. Таким чином, запропоновані у статті теоретичні положення управління прибутком, що стосуються його змісту та класифікації, дають змогу виділити основні види прибутку та впорядкувати їх, відповідно до ролі, яку він виконує. Поглиблене розуміння поняття «прибуток» і всебічне вивчення його видів сприятимуть побудові більш ефективного механізму управління ним. Під час управління прибутком необхідним стає розробка системи заходів, які пов'язані з процесом максимізації накопичення прибутку та процесом раціонального його розподілу. За допомогою надання змістовного визначення поняття «прибуток» з'являється можливість підвищення якісного рівня роботи різних ланок управління підприємством у ринкових умовах.

Список літератури

1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/22299>.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с.
3. Макконнелл Кэмпбелл Р. Экономикс : Принципы, проблемы и политика : в 2 т. / Кэмпбелл Р. Макконнелл, Стэнли Л. Брю ; пер. с англ. – М. : Республика, 1995. – Т.1 – 456 с.
4. Нагаєвич Ю. В. Основні аспекти еволюції поняття фінансового результату: екскурс у минуле / Ю. В. Нагаєвич // Економіка АПК. – 2003. – № 2. – С. 111–114.
5. Шаманська С. О. Трансформація інституційного забезпечення формування прибутку / С. О. Шаманська // Актуальні проблеми економіки. – 2009. – № 4. – С. 15–23.
6. Бойчик І. М. Економіка підприємств : навч. посіб. / І. М. Бойчик, П. С. Харів, М. І. Хопчан. – К. : Каравела, 2001. – 298 с.
7. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3. Звіт про фінансові результати : [наказ МФУ від 31.03.1999 р. № 87 (зі змінами та доп.)].
8. Устінова Л. М. Удосконалення управління прибутком на підприємстві / Л. М. Устінова. – Донецьк : ДонНТУ, 2008. – 132 с.
9. Бланк И. А. Управление прибылью / И. А. Бланк. – К. : Ника-Центр, 2007. – 765 с.

Отримано 30.03.2012. ХДУХТ, Харків.

© О.М. Филипенко, К.А. Заїка, 2012.